

ПРОЦЕСИ В АДАПТАЦИЯТА НА ИМЕНАТА НА БЪЛГАРИТЕ В ЦАРИБРОД (СЪРБИЯ)

Ивана Давитков
 Университет в Белград, Сърбия

PROCESSES OF ADAPTATION OF BULGARIAN NAMES IN TSARIBROD (SERBIA)

Ivana Davitkov
 University of Belgrade, Serbia

Резюме. Настоящото изследване¹ е мотивирано от юридическата възможност за изписване на собствените и фамилните имена на българското малцинство в Република Сърбия съгласно българската правописна норма, както и от факта, че антропонимите на местното население не са били предмет на изследване в посочения приложен аспект. Основната цел на тази студия е да се посочат трудностите, които биха могли да се появят при изписването на имената на местното население на български език, както и да бъдат разгледани историческите фактори и нормативните текстове, повлияли върху изписването на личните, в частност фамилните имена на българите в Цариброд, Сърбия.

Ключови думи: собствени имена, фамилни имена, български език, Цариброд

Abstract. The present study is motivated by the legal possibility of spelling the names of members of the Bulgarian national minority in the Republic of Serbia, according to the Bulgarian spelling standard, as well as by the fact that the anthroponyms of the local population have not been the subject of research in the specified applied aspect. The main purpose of this paper is to identify important difficulties that may arise in the practice of spelling the names of the local population in Bulgarian, as well as to discuss the historical

¹ Това изследване е осъществено в рамките на научния проект към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ по програмата на МОН „Млади изследователи и постдокторанти“.

and administrative aspects that had an impact on the spelling of personal and, in particular, family names of Bulgarians in Tsaribrod, Serbia.

Keywords: personal names, family names, spelling, Bulgarian language, Tsaribrod

1. Увод

Антропонимите на българите в Сърбия, представляващи част от българския ономастикон и българското културноисторическо наследство, поради редица причини днес са само частично проучени². За разлика от сравнително голямото присъствие на краеведски изследвания, посветени на населените места в община Цариброд, имената на местното население по-рядко са били предмет на изследване. Вниманието в правописните речници и справочници на българския и на сръбския език е посветено главно на предаването на собствени имена от други чужди езици.

Важен принос в българистичните лингвистични проучвания, свързани с Царибродско, е защитената неотдавна в БАН дисертация „Местни и родови имена от Царибродско“³ на Анна Чолева-Димитрова. Трудът представлява сериозна крачка напред в изучаването на ономастикона на българите в Сърбия (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2018). Обект на изследване на посочения труд са „местни (местностни и водни) названия или микротопоними, както и родови имена от тридесет и четири селища, които и досега са на територията на съседна Сърбия, включени в бившата Царибродска околия, а днес принадлежат на различни сръбски общини“ (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2018, 7). Освен включените и анализирани „над 3000 микротопонима“⁴, авторката на този ценен труд разглежда и „545 родови имена“ (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2018, 7).

Скромен принос в събирането и изследването на местните антропоними е и статията „Именослов села Смиловци (општина Димитровград) (1899–1915)“ (Шчепанович, Давитков/Šćerpanović, Davitkov 2012, 439–460).

Собствените (СИ) и фамилните имена (ФИ) на българите в Цариброд се изписват съгласно сръбската правописна норма, в която, за разлика от бъл-

² Въпросите, свързани с българите в Сърбия, са изследвани предимно в исторически аспект, главно след 1989 г., като засилен интерес към проблематиката се наблюдава особено след 2000 г. Ценен труд в този аспект представлява монографията „Западните покрайнини, България и Югославия (1919–1931)“ (Велев/Velev 2009). От 2004 г. насам са публикувани над десет краеведски изследвания за различни села в община Цариброд. Ценни са монографиите, посветени на културната история на града (Георгиев/Georgiev 2018), а така също изследването за развитието на царибродския периодичен печат (Гоцева/Gotseva 2019).

³ Трудът е издаден през 2019 г. със заглавие „Местни и родови имена от Царибродско“ от УИ „Неофит Рилски“ на ЮЗУ, Благоевград (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2019).

⁴ На същата авторка е и трудът „Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник“ (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2002).

гарската, се прилага фонетичният принцип и правописът на думите е в съответствие с тяхното произношение. Българската антропонимна система е трикомпонентна и включва собствено, бащино (БИ) и фамилно име, докато сръбската е двукомпонентна и се състои от собствено и фамилно име. При изписването на женските и мъжките ФИ на българското национално малцинство в Сърбия разликата в пола не се означава граматически (*Иван Петров, Иванка Петров*), т.е. при изписването на ФИ се използва формата за общ род, независимо от пола на лицето. Името на единия от родителите се изписва в основната форма (*Иван Димитар Петров, Иванка Димитар Петров*). В края на миналата година бяха дадени разпореждания на съответните звена от общинската и градската администрация на Сърбия за практическо прилагане на възможността за изписване на женските ФИ съгласно правилата на българския език. Този въпрос е важен, защото изписването на името съгласно нормите на сръбски или български език е личен избор на лицето, от който могат да произлязат някои проблеми, напр. използване на българска наставка *-ова, -ева* и под. за лице от женски пол при запазване на сръбския правопис на името. Всичко това показва, че е наложително изследване, което да подпомогне формулирането на ясни правила и единен модел на изписването на имената в община Цариброд с цел запазване на националната идентичност и културни особености на българите в Сърбия.

Обект на настоящото изследване са СИ, в частност ФИ на българите в Цариброд, Сърбия. Научното изследване е мотивирано от юридически въведената възможност за изписване на женските ФИ в Република Сърбия съгласно българската правописна норма, както и от практиките при предаване на български език на СИ, изписани съгласно сръбската норма. Предвид обема на посочената тема и сравнително дългия период, обхванат от събрания корпус, само избрана част от изследваните имена е обработена статистически и представена под формата на графики в тази разработка. За тази цел са разгледани СИ, ФИ и за определени периоди – БИ на над 900 лица, записани в гражданските регистри, откъдето е ексцерпиран материалът. Вземат се предвид периоди, в които е имало исторически събития и/или административни промени, довели до различно изписване на посочените имена (вж. предложената периодизация в глава 2.2. по-долу). Също така са обработени и имена от последните граждански регистри, водени за Цариброд, както и данни от по-ново време (2008 г.) от списъците на новородените, водени от царибродската патронажна служба. В изследването са включени над 300 ФИ и над 550 СИ, при които чрез съпоставителен анализ се посочват проблемните места и възможните решения за изписване съгласно българската правописна норма. В работата се разглеждат нормативните документи, уреждащи именуването на българите от този район през различни исторически периоди.

Основната цел на тази работа е да се предложи единен модел за изписването на имената на българите в Цариброд съгласно българската правописна норма, след като се съберат, систематизират и идентифицират разликите в практиката на сръбския и българския език в резултат от различните водещи правописни принципи. Сред основните цели на изследването е и установява-

нето на проблемните места в предаването на български език на СИ, изписани съгласно сръбската норма. Изследването цели и проследяване на процесите на смяна на имената на българското население в Цариград в различни исторически периоди, продиктувано от различията в административните разпоредби и историческите обстоятелства в България и Сърбия. Събирането и систематизирането на тези имена цели и допълване на българския ономастикон с имената на българите, живеещи извън границите на Република България, като по този начин те се запазват като част от българското историческо и културно наследство.

Поставените изследователски цели се осъществяват чрез изпълнение на следните задачи:

- проследява се изписването и функционирането на ФИ на българите в Цариград в различни исторически периоди, продиктувани от различията в административните разпоредби и историческите обстоятелства на държавата, в която те са живеели – България и Сърбия (респ. Югославия).
- проследяват се и се анализират моделите на изписване на имената (двуконпонентен, триконпонентен модел) съгласно българските, респ. сръбските правописни принципи, като се установяват тенденциите при изписването на имената в различните периоди.
- събират се и се систематизират ФИ, като се установяват онези случаи, при които поради разликите в правописа биха могли да се явят колебания и несъответствия при изписването им съгласно българската правописна норма.
- събраният материал частично се обработва статистически, като се посочва колко от имената са с българските окончания *-ов*, *-ев*, колко от тях са изписани в женски род с окончанието *-ова*, *-ева*, при каква част от тях могат да се появят колебания при изписването според българската правописна норма.
- утвърждава се препоръчителен единен модел за изписване на онези имена, в които би могло да се появи колебание или несъответствие и там, където това е възможно.
- представят се начините за предаване на български език на онези имена, които са изписани според сръбския правопис.

Решаването не само на лингвистични въпроси при предаването на изследваните имена, изписани според нормите на близкородствения сръбски език, а и на социокултурни въпроси, би помогнало за прилагането на законодателството в осъществяване на правата на българското национално малцинство в Сърбия за изписване на имената на неговите представители съгласно българската правописна норма.

2. Екстралингвистични аспекти на процесите в адаптацията на имената на българите в Цариброд

В настоящата глава се представят факторите, повлияли върху различните начини на изписване на имената на българите в Цариброд в църковните регистри (ЦР) за кръщения и гражданските регистри (ГР) за раждания от първите запазени ЦР от 1883 до 1989 г.⁵ ЦР в Сърбия се водят до 1946 г., когато са въведени държавни ГР със Закона за държавните граждански регистри (Закон о държавним матичним књигама, Сл. лист ФНРЈ 29/46).

Разглеждат се накратко всеизвестни исторически обстоятелства, довели до създаването на българското малцинство в Република Сърбия, и част от нормативната уредба на Република Сърбия, гарантираща правото на свободно използване на имената съгласно правописната норма на езиците на националните малцинства. Прави се обзор на начините на изписването на изследваните имена чрез условна периодизация с оглед на нормативната уредба и езика, на който са изписвани имената на българската общност в Цариброд.

2.1. Исторически аспекти на изследвания въпрос

Историческите събития, повлияли върху създаването на българското малцинство в Сърбия, могат да бъдат представени хронологично по следния начин:

- Руско-турската война (1877–1878), подписване на Санстефанския мирен договор и изостряне на отношенията между Русия и останалите Велики сили.
- Берлинският договор от 1878, Цариброд е пограничен град в рамките на Княжество България, Пиротско и Нишко са предадени на Кралство Сърбия.
- Първата световна война, подписване на Ньойския договор (27 ноември 1919 г.), Царибродско, Босилеградско, Струмишко и някои села в Кулско биват присъединени към Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС). Югославски военни части завземат териториите, посочени в чл. 27 от Договора, на 6 ноември 1920 г., без да изчакат окончателно да се произнесе сформираната международната гранична комисия (Велев/Velev 2009, 88–99).
- Периодът между двете световни войни⁶ (влошени отношения между двете държави, проблемът с двувластните имоти, често затваряне на границата, тежка външнополитическа ситуация на България (Велев/Velev 2009, Райчевски/Raychevski 2008, 120–200).

⁵ След закриването на родилното отделение в Цариброд регистрацията на новородените се извършва по месторождение, най-често в гр. Пирот.

⁶ Периодът от 1919 до 1931 г. от гледна точка на политиката на българските и югославските правителства по отношение на Западните покрайнини обстойно е описан от В. Велев (Велев/Velev 2009).

- Втората световна война, присъединяване на България към тристранния пакт на 1 март 1941 г. и капитулация на Югославия на 17 април 1941 г., Цариброд се присъединява към България.
- По силата на Парижкия мирен договор от 1947 г. отново остава в границите на ФНР Югославия (ФНРЮ).

В преброяванията на населението от 1921 г. в КСХС и от 1931 г. в Кралство Югославия няма данни за друга национална принадлежност освен югославската. Само в първото от двете преброявания има данни за майчин език и в двете – за вероизповедание (Стойкович, Мартич/Stojković, Martić 1953, 33, 35). С Конституцията на ФНРЮ от 1946 г.⁷ за първи път се гарантират по-широки права на националните малцинства, включително и на българското. Според преброяванията на населението на Югославия от 1948 г. и 1953 г. българите са 61 140 (Стойкович, Мартич/Stojković, Martić 1953, 36) и 61 708 (0,36%) (Йончич/Jončić 1962, 4).

По данни на сръбския Републикански статистически институт⁸ за последното преброяване на населението, проведено през 2011 г., самоопределилите се като българи са 18 543 (0,25% от общото население в Сърбия – 7 186 862). Според последното преброяване като българи са се самоопределили 53,5% от населението на Цариброд.

2.2. Нормативна уредба и практики при изписването на собствените и фамилните имена в църковните и гражданските регистри в Цариброд

От първите запазени ЦР до наши дни сред основните фактори, които определят начина на изписването на имената на жителите на Цариброд, е вътрешната нормативна уредба на страната, в която това население е живяло и живее. Както ще видим от предложената периодизация, тя е регулирала въпроса различно през отделните периоди. Периодът след анексирането на т.нар. Западни покрайнини е особено показателен в това отношение, тъй като местните българи не са имали статут на признато малцинство⁹, което се случва едва с Конституцията на ФНРЮ от 1946 г.

⁷ Вж. http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html.

⁸ Вж. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>.

⁹ В КСХС и Кралство Югославия българите не са признати за национално малцинство. Както четем у Йончич: „Юридическото положение на отделните национални малцинства в Кралство Югославия много често и до голяма степен е зависело от отношенията в момента между Югославия и отделните държави“ (Йончич/Jončić 1962, 11). В чл. 12 от Конституцията на КСХС от 1921 г., т.нар. *Видовдански устав*, и чл. 11 от Конституцията на Кралство Югославия от 1931 г., т.нар. *Октроисани*, или *Септембарски устав*, се гарантира правото на вероизповеданията. В чл. 16 от Конституцията от 1921 г. се предвижда образование на майчин език на малцинствата, но, както четем у Йончич, българският език е сред непризнатите езици (Йончич/Jončić 1962, 11).

Днес в Република Сърбия правото на използване на името съгласно езика на съответното малцинство в Конституцията на Република Сърбия¹⁰ от 2006 г. се урежда във втората част *Човешки и малцинствени права и свободи (Људска и мањинска права и слободе)*, в раздела *Право на правну личност*, чл. 37: „Изборът и използването на личното име и имената на собствените деца са свободни“. В раздела за *Правата на детето (Право детета)* чл. 64 гласи: „Всяко дете има право на лично име, на вписване в регистъра на родените, право да научи своя произход и право да съхрани своята идентичност“, а в *Право на запазване на своята специфичност (Право на очување посебности)*, в чл. 79 сред изброените права на членовете на националните малцинства (напр. свободно изразяване, опазване, съхраняване, развиване и публично изразяване на националната, етническата, културната и религиозната принадлежност; употреба на свои символи на публични места; използване на езика и писмеността си, образование на своя език и под.) се посочва и правото да използват СИ и ФИ на своя език.

Както четем у Джурич, в Република Сърбия е приет „двойният модел в употребата на имената“, а „използването на собствените и на фамилните имена на малцинствените езици¹¹ и признаването им е уредено в законодателството на Република Сърбия със Семейния закон (ПЗ)¹², Закона за защита правата и свободите на националните малцинства (ЗЗПСНМ), Закона за гражданските регистри (ЗМК), Закона за личната карта (ЗЛК) и Закона за пътните документи (ЗПИ)“ (Джурич/Ђурић 2014, 959–968). Двойната употреба на имената на членовете на националните малцинства е предвидена и в разпоредбите на посочените закони. Така напр. в ЗЗПСНМ, в частта *Право на опазване на своята специфичност*, чл. 9, четем: „Членовете на националните малцинства имат право на свободен избор и използване на личното си име и на имената на децата си, както и да вписват личното си име във всички лични документи, служебни сведения и бази данни за личността на езика и съгласно правописа на членовете на националното малцинство“¹³. Добавя се също, че правото, посочено в ал. 1 от цитирания член, „не изключва успоредното вписване на името съгласно сръбския правопис и писмо“. Подобна формулировка се посочва и в чл. 17 от ЗМК: „Личното име на детето, родителя, съпруга и на починалия се вписва на сръбски език, на кирилица, а членовете на националните малцинства имат право да вписват личното си име съгласно езика и правописа на националното малцинство, което не изключва успоредното вписване на личното име и на сръбски език, на кирилица“¹⁴.

¹⁰ Вж. <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>.

¹¹ За международното право и имената на членовете на националните малцинства вж. у Джурич/Ђурић 2014, 962–968.

¹² В скобите са дадени съкращения на оригиналните сръбски названия.

¹³ Вж. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/slsrj/skupstina/zakon/2002/11/2/reg>.

¹⁴ Вж. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/20/3/reg>.

Предвид посочените исторически обстоятелства и събрания материал от регистрите за Цариброд, могат да бъдат установени следните основни периоди в изписването на СИ и ФИ на местните българи според действащата нормативна уредба и език на изписване:

2.2.1. Църковни регистри (1883–1949)

- От 1883 до 1920 г. За този период се водят ЦР, чиито оригинали се съхраняват в Историческия архив в гр. Пирот, а за целите на изследването бяха разгледани техните копия, съхраняващи се в Отдела по гражданско състояние на Цариброд. Периодът на посочените регистри съвпада със събитията след Освобождението на България до края на Първата световна война. През посочения период Цариброд влиза в рамките на Българската екзархия. Както се посочва в „Хронология на нормативните актове, съдържащи разпоредби за имената на българските граждани за период от 1892 г. до 1999 г.“, след Освобождението на България „с Указ от 10.12.1880 г. се утвърждава Закон за забележаване ражданията, женитбите и умираанията (ЗЗРЖУ). Съгласно този закон, регистрите по гражданско състояние са се водели от енорийските свещеници, имамите и хахамите, които са се задължавали да отбелязват в особен регистър всяко раждане, женитба и смърт“¹⁵. Разгледаните ЦР се водят на български език. В началото на този период повечето имена са двукомпонентни за имената на родителите, като за децата са изписани само СИ. Както четем в същия текст, по време на ЗЗРЖУ родителите са се вписвали с две имена, като „майката в акта за раждане се е вписвала само със собствено име и бащино име“. Покъсно започват да се изписват и три имена – СИ, БИ и ФИ¹⁶, както се посочва за периода след влизането в сила на Закона за лицата (ЗЛ) от 1909 г.
- От 1920 до май 1941 г. След анексирането на Цариброд от КСХС ЦР започват да се водят на сръбски език. Името на бащата най-често е двукомпонентно (СИ и ФИ), в малък брой случаи се изписва с инициали второто (бащиното) име, за майката и детето се посочва само СИ. Освен че са изписвани съгласно сръбския правопис, повечето ФИ на местните българи са променени (единични са случаите на запазени ФИ, напр. *Царибродски*), като са добавени окончанията *-вић*, *-ић*, с които завършват повечето сръбски ФИ. Така напр. намираме ФИ като *Златановић*, *Петровић*, *Крстић*, *Ђурић* и под. Интересно е да се проследи промяната, която бавно настъпва при СИ, напр. появяват се нехарактерни за предишния период имена като *Драгутин*, *Жарко*, *Срећко*, *Небојша*, *Лена*, *Лепосава*, *Милица* и под., а други са придобили сръбски вариант *Ђорђе* (*Георги*), *Ђурило*, *Ђурил* (*Кирил*), *Ђерасим* (*Герасим*),

¹⁵ Вж. <https://www.grao.bg/normact/normativ-imena.html>.

¹⁶ Пак там.

Димитрије (Димитър), който е отразен и в днешните ФИ, които са образувани от същите СИ, напр. *Тиров* и *Киров*, *Борћев* и *Георгиев* – става дума за два варианта на едно и също ФИ, образувано от сръбския или от българския вариант на СИ.

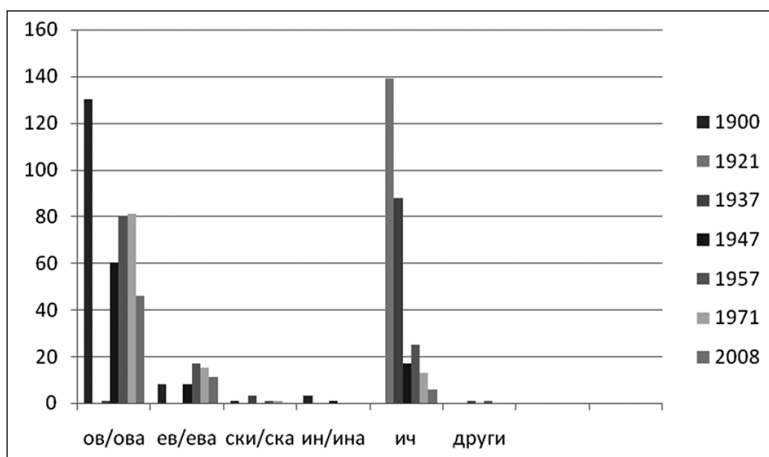
- От май 1941 до 1949 г. През посочения период имената на българите са изписвани съгласно българската правописна норма. Имената са двукомпонентни и трикомпонентни, като в началото на посочения период преобладават двукомпонентни имена. Така напр. за 1942 г. има 73 записани деца, над 20 са трикомпонентните имена, главно имената на бащите, а при името на майката няма последователност. То се изписва само със СИ, като двукомпонентно и рядко трикомпонентно. През 1946 г. броят на трикомпонентните имена се увеличава (за 105 записани деца над 80 са трикомпонентните имена на бащи, а при имената на майките продължава да няма последователност, макар че двукомпонентните имена се увеличават). В този период се водят ЦР на БПЦ. Както виждаме, и след края на войната известен кратък период се водят български ЦР.

2.2.2. Държавни регистри (1946–1989)

- От 1946 до 1956 г. През 1946 г. във ФНРЮ са въведени държавни ГР (Закон о државним матичним књигама, Сл. лист ФНРЈ 29/46). Прави впечатление, че за периода 1946 и началото на 1949 г. успоредно се водят български ЦР и сръбски ГР. В ГР имената на вече признатото българско малцинство се изписват на сръбски език. И все пак може да се каже, че през този период се наблюдава известна коректност спрямо изписването на ФИ на лица от женски пол, като се запазват най-често срещаните окончания *-ова/-ева*, напр. *Михајлова Неделка* (в случая е запазен българският вариант и на СИ), *Петрова Олга*, *Алексова Теменушка* и под. Имената са двукомпонентни (с редки изключения).
- От 1956 до 1989 г. Това продължава така до 1956 г., когато те се уеднаквяват с мъжките ФИ на *-ов/-ев* с решения на основание чл. 28 от Закона за личните имена и чл. 207 ал. 1 от Закона за общия административен процес. В посочения период имената се изписват според сръбския правопис и ФИ на лица от двата пола са уеднаквени, т.е. те са на *-ов/-ев*, без да се прави разлика за пола на лицето. Единични са случаите на изписване на ФИ на *-ова/-ева* за жени.

Промените, настъпвали при ФИ, могат да се проследят в графика 1.

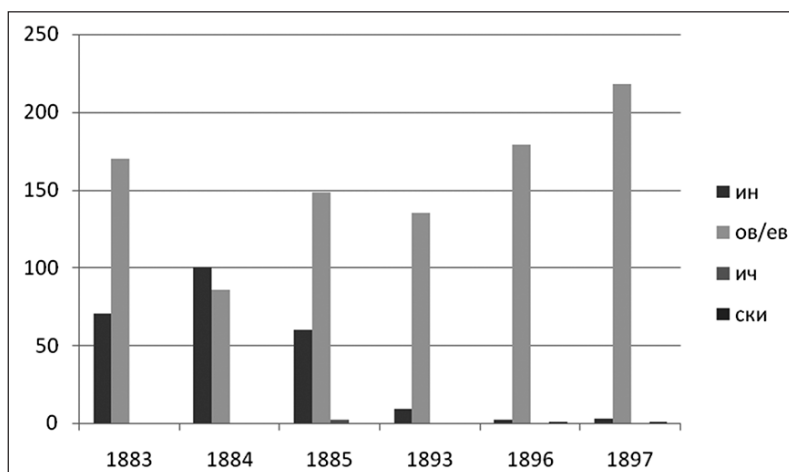
Тези промени са синхронни със събитията, изтъкнати в предложената периодизация. Данните за 1900, 1921, 1937 г. са за ФИ на родителите, най-често на бащата. В църковния регистър за 1900 г. една част от имената не се четат, но е важно да се отбележи, че в повечето случаи имената на родителите са двукомпонентни, както беше изтъкнато в периодизацията, като за майката се е посочвало БИ. То в случая е изписвано на *-ова*, *-ева*, *-ина* и *-ска*.

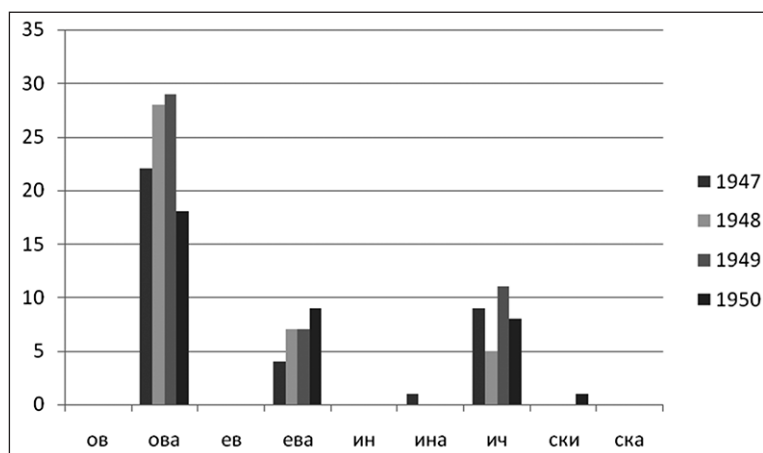
Графика 1. Фамилни имена на българите в Цариброд в различни периоди

Освен че всички ФИ са сменени на *-ич*, за сръбския църковен регистър от 1921 г. е характерно и това, че майката е вписвана само със СИ, което остава непроменено и в ЦР от 1937 г. През 1937 г. има три ФИ на *-ски*. За държавния граждански регистър от 1947 г. трябва да се отбележи, че има последователност женските ФИ да завършват на *-ова*, *-ева* и едно – на *-ина*, а през 1957 г. женските и мъжките ФИ вече са уеднаквени, което продължава и през 1971 и 2008 г. Данните за 2008 г. са събрани със съдействието на царибродската патронажна служба.

Както вече беше споменато, в началото на периода на първите ЦР, запазени за Цариброд, личното име на майката се е изписвало със СИ и БИ. В следната графика са представени промените в окончанията, настъпили между 1883 и 1897 г.:

Графика 2. Бащини имена на жени между 1883 и 1897 г.

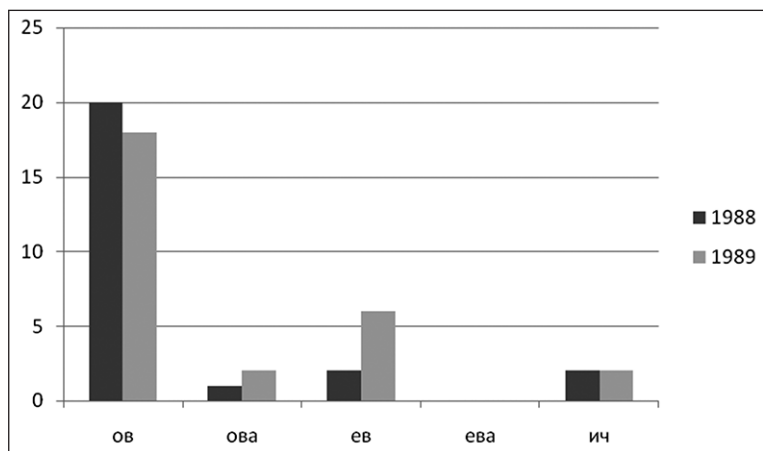

Графика 3. Женски фамилни имена в периода след приключването на Втората световна война

В посочения период се наблюдава тенденция към увеличаване на имената на *-ова/-ева* за сметка на бащините имена на *-ина* и *-ска*. Това е особено забележимо при окончанието на *-ина*.

В следващата графика 3 са представени женските ФИ за периода непосредствено след приключването на Втората световна война. В графиката се наблюдава последователност при изписването на женските ФИ на *-ова*, *-ева*, рядко *-ина*:

Интерес представляват ФИ за жени, които от 1956 г. насам са уеднаквени с ФИ за мъже и завършват на *-ов/-ев*. Ако представим чрез графика определен период от последните ГР за новородените в Цариград, ще получим следния резултат:

Графика 4. Женски фамилни имена за 1988 и 1989 г.

В графика 4 сме представили само женски ФИ за годините 1988 и 1989. Единствените женски ФИ, завършващи на *-ова*, са на лица, родени в България и след това записани в ГР в Сърбия.

3. Азбуки, фонетични системи и водещи правописни принципи в сръбския и българския език

За сръбския и българския език е характерно използването на кирилицата – в българския език това е единствената азбука¹⁷, докато за сръбския основното писмо е кирилското, като функционира успоредно със сръбската латиница. Както се посочва в *Правопис српскога језика* от 2010 г., от 70-те години на XX в. кирилицата „бива пренебрегвана, маргинализирана и занемарявана – от изтласкването ѝ от служебна и публична употреба до художествената стагнация“ (PCE/PSE 2010, 15). Причините за такова „рядко съжителство на две писмености“ трябва да се търсят в „по-новото културно-историческо и политическо развитие, свързано преди всичко с повече от столетие и половина езикова сръбско-хърватска общност (и държавна за около седемдесет години), в резултат на което се създава богато сръбско наследство, написано и печатано на латиница (част от него, разбира се, е създадена и преди този период), след това със съвременните нужди на културата, науката и комуникацията (доминирани от латиничните култури)“ (PCE/PSE 2010, 15).

Въпросите, свързани с официалния език и писменост и малцинствените езици в Република Сърбия, се уреждат в Закона за служебната употреба на езика и писмеността (Закон о службеној употреби језика и писма, Сл. гласник РС, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – др. закон, попр. 30/2010, 47/2018 и 48/2018)¹⁸. В чл. 1 се посочва следното: „В Република Сърбия в служебна употреба е сръбският език. В Република Сърбия в служебна употреба е кирилската азбука, а латинската азбука се употребява по начин, утвърден в този закон“. Предвид това, че в Република Сърбия живеят представители на различни национални малцинства, в същия член е добавено: „В районите на Република Сърбия, населени от представители на националните малцинства, успоредно със сръбския език в служебна употреба са както езиците, така и писмеността на националните малцинства по начин, предвиден в този закон“.

3.1. Специфики на сръбската и българската кирилска азбука

Сръбската и българската кирилска азбука се състоят от по 30 букви, като всяка от тях има своите специфики. Буквите, по които се отличава сръбската от българската азбука, са: *ђ*, *љ*, *њ*, *ћ*. Посочените четири от общо 25 съгласни¹⁹

¹⁷ Българската азбука води началото си от IX в., когато е създадена за нуждите на старобългарската книжнина. Тя претърпява съществени промени в развитието си, като „началото на българския национален вариант на гражданската кирилица се свързва с името на Христатики Павлович, чиято книга „Аритметика“ излиза през 1833 г., напечатана с новия шрифт“ (вж. повече у Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 254–255).

¹⁸ Вж. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html.

¹⁹ Консонатната система на сръбския език се състои от 8 сонорни съгласни (р, л, љ, м, н, њ, ј, в) и 18 шумови съгласни.

в сръбския език са палатални (меки), като сред тях има две сонорни – *љ*, *њ*. Във връзка с произношението на посочените сонорни съгласни Л. Лашкова пише, че: „Представа за произношението на *љ*, *њ* може да се получи, ако се направи аналогия с произношението на двете съгласни като меки в български пред гласните *а*, *о* (графични *я*, *ьо*)“ (Лашкова/Lashkova 2005, 37). Същата авторка добавя, че „в позиция пред *е*, *и* тези съгласни развиват по-силна мекост, отколкото в българския (мекостта в този случай не бива да се смесва с йотацията, която може да се развие в български като диалектно явление). Срв. бълг. Василев – сх. Василъв, бълг. Ленин – сх. Лењин“ (Лашкова/Lashkova 2005, 37). Според признака „място на учленение“ меките съгласни *ђ*, *ћ* са в групата на небните съгласни заедно с *ј*, *љ*, *њ*, *ч*, *џ*, *ш*, *ж*, а според признака „начин на учленение“ посочените специфични по отношение на българския език съгласни са преградно-преходни (*ћ*, *ђ*), назални (*њ*) и латерални (*љ*) (Лашкова/Lashkova 2005, 38). Трябва да се отбележи също, че за разлика от българския, в сръбския език „не е така развито противопоставянето на меки и твърди съгласни“ (Лашкова/Lashkova 2005, 39). Авторката посочва една важна отличителна черта на сръбските меки съгласни в сравнение с българските²⁰, а тя е, че за сръбския книжовен език е характерен „малък брой меки съгласни *ћ*, *ђ*²¹, *љ*, *њ*, *ј*, които не оказват влияние върху близко разположените съгласни в думата“ (Лашкова/Lashkova 2005, 39).

Българската азбука, за разлика от сръбската, разполага със следните букви – *я*²², *ю*, *ъ*, *ы*, *ь*. Буквата *ь* е двуфонемно съчетание²³, с която се предава фонемното съчетание /шт/, напр. щик, къща (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 256). Двухфонемни съчетания се означават и с буквите *я* и *ю*, които „след гласна буква и в началото на думата предават съчетанията /ѧа, ѧъ, ѧу/ – *ягода*, *стоя*, *краят*, *юзда*“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 256). За буквите *я* и *ю* е характерно и че освен определена гласна, могат да предават и диференциален признак палаталност на предходна съгласна, напр. *бял* [б'ал], *търпя* [търп'ъ], *люсна* [л'успа], като могат и да предават определени фонемни без един диференциален признак (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 256). Тук трябва да добавим и специалната буква *ъ*, тъй като тя няма звукова стойност и с нея се означава диференциалният признак палаталност пред гласната *о*, напр. *шофьор*, *синьо* (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 256).

²⁰ Съгласните в българския език са: б/б', в/в', г/г', д/д', ж, дж, з/з', й, к/к', л/л', м/м', н/н', п/п', р/р', с/с', т/т', ф/ф', х/х', ц/ц', ч, ш. Те се класифицират като звучни и беззвучни, шумови и сонорни, меки и твърди. (За българските съгласни вж. повече у Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 77–145.)

²¹ За съгласните *ћ*, *ђ* вж. повече у Лашкова/Lashkova 2005, 39.

²² Буквата *я* е въведена с приемането на гражданската кирилица и представлява „стилизирано начертание на старобългарската буква ѧ“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 255).

²³ Както отбелязват Д. Тилков и Т. Бояджиев, за българската графика са характерни букви от различен тип (вж. повече у Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 256, 257).

Специфики на двете азбуки се откриват и при гласните, като в българския език има 6 гласни звука²⁴: *a, e, u, o, y, ъ*, а в сръбския пет – *a, e, u, o, y*. С буквата *ъ* в българския език се означава пълноценна гласна, която в артикулационно отношение „по място на утленение е задна, по проход в устната кухина – тясна, по участие на устните – nelaбиална, и по степен на издигане на езика – средна“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Bozyadzhiev 2013, 58).

Разлики в изписването съществуват между буквите, с които се означават сръбското и българското йот – на сръбски то се означава с буквата *j* (вж. долу), а на български – с буквата *й*, както и между сръбското *и* и българското *дж*. Българското *дж* е сложна аналитична буква, която предава една фонема (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Bozyadzhiev 2013, 256), а със сръбската буква *и* се означава една фонема.

3.2. Водещи правописни принципи в изследваните близкородствени езици

С понятието правопис (ортография) „най-често се означава система от правила в писането, с които се установяват еднообразни начини на употреба на писмените (графични) знаци – букви (графеми), препинателни знаци, съкращения и др.“ (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 25). Със същия термин, както отбелязват Ж. Станойчич и Л. Попович, може да се назове и „самият начин на писане“ (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 25). Определяйки понятията писменост, графика и правопис, Д. Тилков и Т. Бояджиев изтъкват важна особеност на правописа, която се отрязява във функционалната му усложненост, когато се „определя писането на смислови единици – морфемни и думи“ по отношение на графиката и азбуката, с които само се установяват „общо съотношенията между букви и фонемни“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Bozyadzhiev 2013, 254). Като система от правила правописът „има за задача да създаде обща, еднообразна и устойчива писмена практика с цел да се възприема правилно и леко писмената реч“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Bozyadzhiev 2013, 260).

В граматиката на Ж. Станойчич и Л. Попович се посочват два вида правопис – етимологичен (с. етимолошки) и фонетичен (с. фонетски) (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 25). Посочените автори определят фонетичния правопис като норма, която „основава своите правила за писане на принципа, според който на всеки звук в говора съответства определен знак в писмото, поради което при писане се означава звукът, който се чува при произнасянето на думата, а не онзи, който си представяме във връзка с произхода на думата или на част от нея“ (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 25). Сръбският правопис по своята същност е фонетичен и

²⁴ Вж. повече у Д. Тилков, Т. Бояджиев (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Bozyadzhiev 2013, 43–77).

като такъв основният му принцип е „пиши, както говориш“ (ПСЕ/PSE 2010, 30). Фонетичният правопис в сръбския книжовен език се прилага от времето на Вук Стефанович Караджич (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 26). В определени случаи в сръбския правопис се прилага и етимологичният принцип, напр. „в сложните думи се утвърждава писането: предтурски, подтекст, постдипломски, субпапиларан, адхерентан, юрисдикција; или при СИ от чужд произход: Рентген, Вашингтон, също и при сръбските: Кадчић (за разлика от А. Качић), Забрдца (Забрдац)“ (Станойчич, Попович/Stanojčić, Popović 2004, 26). В сръбската кирилица „е последователно спазен принципът един знак да съответства на една фонема, т.е. за съществуващите в езика 30 фонем се употребяват 30 графем – всичките единични“ (Лашкова/Lashkova 2005, 28). Бидейки фонетичен, важна особеност на сръбския правопис е, че в него „са отразени всички видове фонологични промени (уподобявания, опростявания на групи съгласни, контракции)“ (Лашкова/Lashkova 2005, 29).

Основните принципи, върху които се основава българската правописна система, са: морфологичният, фонетичният²⁵, традиционният²⁶ и смисловият²⁷, като основен е морфологичният (морфематичен)²⁸ принцип (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 262, 263). Както отбелязват същите автори, морфологичният принцип се прилага, „за да намали различията между звуковото многообразие на морфемите и тяхното писмено отбелязване“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 262). В академичната граматика ясно се откроява същността на морфологичния принцип, която се отразява в: „еднообразното правописно предаване на отделните морфологични елементи, на елементите на езика – корен, представка, наставка, окончание, – за да се открие фонологичната и морфологичната структура на думите без оглед на фонетичните промени, които представят варианти на гласните и съгласните звукове, долавящи се в потока на говоримата реч“ (ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 292). Както можем да установим, водещите правописни принципи в разглеж-

²⁵ Д. Тилков и Т. Бояджиев определят фонетичния (фонематичен, фонологичен) принцип като принцип, при който „писането се определя от установения книжовен изговор на думата и от правилата на графиката“ (вж. повече у Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 263).

²⁶ Традиционният принцип (консервативен, етимологичен, исторически) е определен като принцип, при който „писането на думите не се опира на реалното им произношение и не може да се обясни с морфологичния им строеж“ (вж. повече у Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 264).

²⁷ За смисловия принцип у Д. Тилков, Т. Бояджиев четем: „Смисловият принцип (наричан още семантичен или диференциращ) урежда слятото, разделното и полуразделното писане на сложните думи, употребата на диакритични знаци за разграничаване на омоними (например съюза *и* от местоименната форма *и*), писането на главни букви и др.“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 264).

²⁸ В академичната граматика морфологичният принцип се нарича още и етимологичен. Освен него в тази граматика се разглеждат още два принципа – фонетичният и историческият (вж. ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 290–295).

даните езици са напълно противоположни, което, в това ще се убедим по-късно, е намерило своето отражение и в изписването на имената на българската общност в Сърбия.

3.3. Начини за предаване на имена от сръбския в българския книжовен език

В *Правопис српскога језика* транскрипцията още се нарича и „пригодено писане на имена от чужди живи езици“ (ПСЕ/PSE 2010, 195). При писането на чужди имена правописът на сръбския книжовен език предвижда два начина за предаването им на сръбски: чрез т.нар. „пригодено писане (приложимо и в кирилицата, и в латиницата)“ и „оригинално писане (приложимо в латиницата)“ (ПСЕ/PSE 2010, 195). За разлика от сръбския правописен справочник, в който транслитерацията се свързва само с онези езици, които използват латиница, в българския правописен речник и граматична литература няма такова ограничение. В частта „Предаване на собствени имена от чужди езици в българския книжовен език“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 30–36) се предвиждат следните начини за предаване на СИ от чужди езици на български – транскрипция, транслитерация, превод, в установена по традиция форма или чрез възпроизвеждане на оригиналната им графика“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 30). Транскрипцията се определя като „предаване на звуковия състав на чужди имена със средствата на приемащия език“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 30), а транслитерацията като „предаване на буквения им състав със съответните букви от българската азбука“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 33). Общите положения за всички чужди езици, без значение дали използват кирилица или латиница, чиито СИ се предават на български чрез транскрипция, са: „Звуковете в изходния език, които са еднакви или близки до българските звукове, се предават със съответстващите им български букви“ и „Звуковете в изходния език, които нямат съответствия в български, се предават с букви и буквени съчетания, отбелязващи най-близките до тях звукове“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 30). Подобни определения се срещат и у Д. Тилков и Т. Бояджиев: „Начините за възпроизвеждане на думи и изрази от един език в писмото и с графичните средства на друг език се нарича транскрипция“, като уточняват, че тя най-често „се прилага при предаване на чужди лични имена и географски названия“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 264). Посочените автори различават „практическа транскрипция“ и „практическа транслитерация“, като под практическа транскрипция подразбират предаване на „звуковата стойност на буквата, с която е написана чуждата дума“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 264), а под практическа транслитерация – предаване на „графически точно (буквално) чуждата дума, без да се държи сметка за звуковата стойност на буквите“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 264, 265). Основната разлика между двата подхода в предаването на чуждите имена е, че при транскрипцията е важно произношението на думата, а при транслитерацията – буквеният ѝ състав, което авторите на българската фонетика илюстрират и с примери, например „англ. име *Isaak Newton* в транскрипция звучи *Айзък Нютън*, а в транслитерация *Исак Нютон...*“ (Тилков, Боя-

джиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265). Към общите положения от правописния речник на български език следва да се добавят и предложенията на Д. Тилков и Т. Бояджиев, а именно, че „основно начало при транскрипцията е да се спазва морфологичният принцип при предаване на звучните и беззвучните съгласни в българския език“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265). Посочените автори добавят също, че „при транскрипцията е невъзможно, пък и невинаги е необходимо да се запазват всички отенъци в оригиналния изговор на чуждите имена. Езикът, в който се заемат думите, асимилира и нагажда несвойствените за него звукове, като ги подчинява на действащите звукови закономерности“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265). За илюстрация се посочва пример с чешки и сърбохърватски имена²⁹ със сонантно /r/, при които при транскрипция на български се вмъква /ъ/, напр. *Крлежа* – *Кърлежа* (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265). Твърдението ни, че в българския език изборът на начина за предаване на чуждите имена³⁰ не зависи от писмото на съответния чужд език, се потвърждава и в граматичната литература: „В българския език са се наложили в практиката както транскрибирани, така и транслитерирани имена от чужд произход. В зависимост от това се срещат двойко написани фр. Анри и Хенри, нем. Бетовен и Бетховен...“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265).

Подобно на българската езиковедска литература и в сръбския правопис се посочва, че „при утвърждаването на транскрипцията първоначално се започва от произнасянето на името в оригиналния език и от възможността на нашия език да замени оригиналните звукове с адекватни или близки на нашите звукове“ (ПСЕ/PSE 2010, 174). Във връзка с това се прилагат определени подходи при предаването на имена от чужди езици, сред които е следният: „Спрямо имена от живи езици не се прилага граматическа адаптация [...]. Въпреки това до известна степен имена от женски род продължават да се пригодяват граматически. Адаптацията в някои случаи обхваща и номинатива, като по този начин се утвърждава краесловното *-а*, разбирано като окончание; прилагането на този начин виждаме често напр. при френски имена, и то не само при женски антропоними, но и в названията на области и реки: Жанета, Жаклина, Брижита, Рона, Марна, Шампања, Бретања“ (ПСЕ/PSE 2010, 174–175). Граматичната адаптация не се извършва напълно, което се посочва и в правописния речник, „в други случаи номинативът остава неадаптиран, но окончанията за женски род се появяват в склонението, особено в датив и в притежателното прилагателно: Агнес – Агнеси – Агнесин, Кетрин – Кетринин, Франсоаз – Франсоази итд.“ (вж. повече в ПСЕ/PSE 2010, 173–175)

²⁹ За транскрипцията на български имена на сръбски вж. Лашкова/Lashkova 2005, 32.

³⁰ В академичната граматика на българския език принципът на практическата транскрипция се определя като водещ при предаването на чужди имена на български език (ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 273). За предаването на чужди имена на български вж. повече в ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 273–282.

В сръбския правопис се разглеждат и особеностите на транскрипцията от славянски езици на сръбски език (ПСЕ/PSE 2010, 175–179). В тази част се потвърждава, че в сръбския книжовен език: „Имената от кирилски езици в общия правопис можем да пишем само адаптирано, но не и оригинално“ (ПСЕ/PSE 2010, 175). Нататък се посочват спецификите на сръбската кирилица по отношение на други кирилници, включително и българската. Така в общата част се определя предаването на *лъ, ля, лю, нь, ня, ню* от всички славянски кирилски езици като *лъ, ља, љу, њ, ња, њу*, за буквите *я* и *ю* в други позиции като *ја, ју*, а за буквата *й* като *ј* (ПСЕ/PSE 2010, 175). За разлика от източнославянските езици и руския език, от които *щ* на сръбски се предава с буквосьчета-нието *шч*, българското *щ* се предава на сръбски като *шт* (ПСЕ/PSE 2010, 175). Определят се и начините за предаване на буквата *ь* като знак за палаталност на предходна съгласна, както и че за разлика от руското *ъ*, което показва присъствието на *ј* пред следващ вокал (*сјезд, подјезд*), българското *ъ* е пълноценна гласна (ПСЕ/PSE 2010, 175). Като общо положение за славянските езици в сръбския правопис се посочва, че поради голямата междуезикова близост на славянските езици има възможност „да пренасяме славянските имена не само с формална транскрипция, но и с известни системни адаптации, които позволяват името да се установи по-хармонично в нашата граматическа система“ (ПСЕ/PSE 2010, 176).

Освен посочените правила за предаване на специфични букви в българския и други славянски езици, за българския се посочват и следните: „б. Когато в български имена между между две съгласни се намира група, състояща се от *Ъ* и *Р* или *Л* (независимо в каква последователност), в транскрибирането изпускаме *Ъ* и въвеждаме сричкотворно *р, л*: Трново, Крстев, Влчи Дол, Влко, Блсков (бълг. ТЪРНОВО, КРЪСТЕВ, ВЪЛЧИ ДОЛ, ВЪЛКО, БЪЛСКОВ)“ (ПСЕ/PSE 2010, 178). Добавя се също, че: „В останалите случаи замества-ме *Ъ* с *а*, напр. Галабов, Канчев, Саказов (ГЪЛЪБОВ, КЪНЧЕВ, СЪКЪЗОВ), също така и Искар, Думитар (ИСКЪР, ДИМИТЪР), Казанлак (суфикс -ЛЪК е от тур. произход). Важно е също да се посочи, че се предвижда българското *Е* винаги да се предава като *е* (*а* не като *је*) „освен в случаите, когато е предхождано от *И*: бълг. Евтим (ЕВТИМ), Благоев, Исаев, Куев, Андреев“ (ПСЕ/PSE 2010, 178). В случаите, в които на български имаме гласни *и* и *е* в средисловие, при предаване на сръбски между тях „въвеждаме позиционно *ј*: бълг. Георгијев, Захаријев“ (ПСЕ/PSE 2010, 178). Добавя се, че при транскрибиране на сръбски език *ј* понякога се пише и пред *е*, дори когато предишната гласна не е *и*, напр. бълг. *Андрејев, Исајев, Благојев*, което според авторите на сръбския правопис „не е езиково грешно, но предимство трябва да се даде на писането без *ј*, както се постъпва традиционно, било е нормирано и както съответства на произнасянето“ (ПСЕ/PSE 2010, 178). Същевременно се добавя, че „все пак не трябва да се отхвърлят форми от типа на *Андрејев, Малејева* (*еје* вместо двойно *е*)“ (ПСЕ/PSE 2010, 178), което, както ще видим нататък, дава възможност за появата на своеобразна двойственост при едни и същи ФИ, които поради различния начин на писане (с *йот* или без *йот*) могат да бъдат схванати като различни ФИ, въпреки че става дума за варианти на едно и също име.

4. Проблемни места при предаването на български език на имена, изписани съгласно сръбската правописна норма

Преди да пристъпим към представянето и анализа на СИ и ФИ, при които може да се появи колебание при предаването им на български език, ще се опитаме да обобщим проблемите, които произтичат от изложеното дотук. Важно е да се изтъкне, че независимо от периода и вида на разгледаните ЦР и ГР, всички те са водени на кирилица, поради което няма да бъдат разглеждани същите имена, изписани със сръбска латиница. Това впрочем не означава, че те не се изписват и по този начин, напр. в международни паспорти, тъй като, както вече беше казано, за сръбския книжовен език е характерна успоредната употреба на двете писмености – кирилицата като основна и латиницата. Ако се върнем към действащата нормативна уредба на Република Сърбия, в която е приет „двойният модел в употребата на имената“ за националните малцинства, ще видим, че в разгледаните горе законови разпоредби се посочва само, че успоредно с изписването им на сръбски език те могат да бъдат изписани и на езика и съгласно правописа на езика на представителите на националното малцинство. В българския език обаче начините за предаване на имената са повече от един (вж. по-горе), което означава, че те биха могли да бъдат предадени както чрез транскрипция, така и чрез транслитерация. От примерите, които ще видим по-късно, това ще доведе до различен резултат. От друга страна, ситуацията с имената на българското национално малцинство е особена и от гледна точка на това, че представените тук имена не могат да бъдат разглеждани като чужди, особено когато става дума за ФИ. Въпреки настъпвалите промени в миналото, те се отличават с относителна устойчивост. С оглед на обема на това изследване събраните имена не биха могли да бъдат подложени на етимологичен анализ, но в бъдеще това би следвало да се направи, за да се получи пълноценна представа за особеностите на антропонимичната система както на българите в Цариброд, така и на българската общност в Сърбия.

4.1. Предаване на сръбското *j* в имена на български език

Първият случай, който ще разгледаме тук, е предаването на сръбското (*j*), което съответства на българското *й* (Лашкова/Lashkova 2005, 28). В правописа на сръбския език се посочва, че: „Произношението на звука *j* зависи от съседните звукове в думата. В различни комбинации той се чува по-ясно или по-слабо“ (ПСЕ/PSE 2010, 32). В правописа на сръбския език се добавя още една важна особеност на сръбското *j*: „Освен това звукът *j* може да бъде част от структурата на думата или да се появи като преходен звук между две гласни“ (ПСЕ/PSE 2010, 32). Що се отнася до артикулационните му особености, той е „много близък до гласната *и*, в резултат на което се стига до правописни и произносителни алтернации и двоякости (*радио*, род. *радија*; Михаиловић и Михајловић и под.)“ (Пипер, Клайн/Piper, Klajn 2013, 24).

4.1.1. Предаване на *j* в началото и в края на името

Когато *j* се намира пред гласната *o* в началото на СИ или ФИ като *Јонев, Јосев, Јоцев, Јотов*, сръбското буквосъчетание *jo* при транскрипция на български ще бъде предадено с йотувано [o] (ОПРБЕ/OPРBE 2012, 31) – *Йонев, Йосев, Йоцев, Йотов*. При СИ като *Јован, Јована* ще бъде приложен същият начин на предаване – *Йован, Йована*.

Когато *j* се намира в края на мъжко СИ, напр. *Андреј, Матеј, Николај*, то следва да бъде предадено с *й* – *Андрей, Матей, Николай*.

Буквосъчетанието *je* в началото на ФИ или СИ, напр. *Јеленков, Јелена*, според правилата за транскрипция на българския правописен речник следва да бъде предадено с буквосъчетанието *йе* (ОПРБЕ/OPРBE 2012, 31) – *Йеленков, Йелена*. По същия начин имената ще бъдат и транслитерирани. Тук обаче трябва да се посочи, че разглежданото ФИ в събрания корпус от имена функционира и без йот, изписано на сръбски, т.е. *Еленков*. В регистрите преди 1920 г. ще срещнем само варианта без йотувано *e*. Ако направим справка с „Речника на личните и фамилните имена у българите“ на Ст. Илчев (Илчев/Иchev 2012, 261), ще срещнем само ФИ *Еленков* и *Еленковски*, създадени от мъжкото СИ *Еленко*, разпространено в Западна България (вж. Илчев/Иchev 2012, 261). От друга страна, и в сръбския правопис се отбелязва, че българското *e* винаги трябва да се предава като *e* (а не като *je*) „освен когато е предхождано от И: бълг. Евтим (ЕВТИМ), Благоев, Исаев, Куев, Андреев“ (ПСЕ/PSE 2010, 178). Така че в конкретния случай при предаване на български името може да бъде транскрибирано като *Еленков* или транслитерирано като *Йеленков*. Същото колебание може да се появи и при женското СИ *Јелена*, което в събрания корпус функционира и като *Елена*, т.е. то може да бъде предадено на български по два начина – *Йелена* и *Елена*.

Когато обаче *j* се намира в началото на името пред гласната *a*, чрез транскрипция следва да се предаде на български с йотувано [я] (ОПРБЕ/OPРBE 2012, 31), напр. изписаното на сръбски ФИ *Јаначков* на български ще бъде транскрибирано *Яначков*. СИ, при които се среща *j* пред гласната *a*, са и *Јаков, Јанка, Јанко*, които следва да бъдат предадени на български като *Яков Янка, Янко*, независимо дали ще се приложи транскрипция, или транслитерация. С буквосъчетанието *ja* в разглеждания корпус завършват както СИ на жени, напр. *Алисија, Анастасија/Анастасија, Андреја, Андрија, Дарија, Евгенија, Јулија, Катја, Ксенија, Маја, Марија, Наталија, Софија* и др., така и мъжки СИ, напр. *Илија, Матеја/Матија, Тадија*. Посочените имена следва да бъдат транскрибирани и транслитерирани на български по един и същ начин: *Алисия, Анастасия/Анастасия, Андрея, Андрия, Дария, Евгения, Катя, Ксения, Мая, Мария, Наталия, София, Юлия; Илия, Матея/Матия, Тадия*.

4.1.2. Предаване на *j* в средата на името

Когато сонорната съгласна *j* се намира в средисловие между гласни, напр. *Панайотов*, тя следва да бъде предадена на български с *й*, напр. *Панайотов*.

В имена, в които сонорът *j* се намира в средисловие между гласна и съгласна, напр. *Бојков, Дојчев, Најденов, Пејчев, Рајков, Стојнев, Стојчев*, ФИ

ще бъдат предадени като *Бойков, Дойчев, Найденов, Пейчев, Райков, Стойнев, Стойчев*. Мъжкото СИ *Михајло*, което се е наложило под сръбско влияние, измества българския вариант на името *Михаил*. То ще бъде предадено на български като *Михайло*.

В случай че *j* се намира пред гласната *a* в средисловие, буквосъчетанието *ja* на български задължително се предава с йотувано [я], а не с *ia*, напр. във ФИ *Дејанов, Мијалков, Стојадинов, Стојанов*, които на български следва да се изписват като *Деянов, Миялков, Стоядинов, Стоянов*. Същата ситуация се среща и в СИ за мъже като *Адријан, Бојан, Дамјан, Илијан, Кристијан*³¹, *Христијан*, които на български следва да бъдат изписвани като *Адриян, Боян, Дамян, Илиян, Кристиян, Християн*, както и при женски СИ *Дијана, Илијана, Мирјана, Тијана* – на български: *Дияна, Илияна, Миряна, Тяна*.

Специфичен случай представляват онези имена, в които в изписаните съгласно сръбския правопис български ФИ се пише *j* между гласните *u* и *a*, *u* и *e* и *u* и *y* според правилата за писане на *j* в сръбския език (ПСЕ/PSE 2010, 33). В правописните правила на сръбския език се посочва също, че това важи „и за основните форми на думите, за падежните и глаголните окончания, заемките и адаптираното изписване на чуждите имена, освен на разпознаваемата връзка на сложните думи“ (ПСЕ/PSE 2010, 32). Може да се каже, че сръбският правопис не е категоричен в този случай, както вече отбелязахме по-горе, защото дава редица изключения. Според правописния речник на българския език обаче в този случай при транскрипция *й* не се пише: „Не се предава йотация на гласната [e] в средисловие на собствени имена от славянски езици“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 31). В изследвания корпус от имена на местните българи в изписаните им на сръбски ФИ се срещат варианти с вметнато *j*, но и без него, напр. *Георгијев, Илијев, Методијев, Милијев, Сергијев, Стратијев / Георгиев, Илиев, Методиев, Милиев, Сергиев, Стратиев*. В конкретния случай става дума за варианти на едно и също ФИ. Ако потърсим същите ФИ в периода преди анексирането на Цариград, там можем да намерим само вариантите без йотация в описаната позиция. Състоянието на ФИ в България е същото, т.е. само без йот (вж. Илчев/Ilchev 2012), така че тук следва посочените имена да се изписват на български само без *й* според правилата за транскрипция на имената на български език. Същата ситуация намираме и при СИ *Даниел/Данијел, Даниела/Данијела*, които следва да бъдат транскрибирани без *й* – *Даниел, Даниела*.

Сонорната съгласна *йот* в изписаните на сръбски имена се среща в средисловие между гласни, различни от горепосочените, напр. между *a* и *e* – *Влајев*; между *a* и *u* – *Михајилов*; между *o* и *u* – *Војинов, Стојицев*; между *o* и *e* – *Станојев*, между две еднакви гласни *e* и *e* – *Андрејев*, и под. Те се срещат и във варианти без *j* в различни периоди, а в правописа на сръбския език, въпреки правилата за изписване на *j*, когато става дума за ФИ, се отбелязва следното: „За фамилените имена нормата има само препоръчителен характер,

³¹ Появява се и във варианта *Кристиан* и в този случай следва да не се променя, когато се транскрибира или транслитерира на български.

тъй като те по правило се пишат във форма, която е наследена: Пејун и Пеун, Мијановић, Мијовић, Стијовић, Стошљковић и Стојшљковић и сл.“ (ПСЕ/PSE 2010, 35). Съгласно препоръката на сръбската правописна норма разгледаните ФИ би следвало да се изписват така, както се срещат в най-старите регистри, за да се запази традиционната им (наследена) форма. Изписани съгласно правилата за транскрипция на български език, те следва да бъдат изписани без *й* – *Влаев; Михаилов; Воинов, Стощев; Станоев; Андреев*³².

През последното десетилетие са популярни женски СИ от типа *Доротеа, Леа, Леона, Миа, Миона, Ниа, Теа*, като се среща и мъжкото СИ *Ноа*, които следва да бъдат предадени на български по същия начин³³.

Някои от СИ, при които се срещат разгледаните колебания при предаване на български, са следните: *Викторија, Јасна, Маријана, Марјан, Силвија* (1988–1989); *Василија, Виргинија, Габријела/Габриела, Дејана, Ивајло, Јасмина, Јелица, Јорданка, Југослава, Камелија, Маријета, Милијана, Небојша, Сергеј, Татјана, Христијана* (1973–1978); *Амелија, Андријана, Бојкица, Боровоје, Емилија, Јасминка, Јовица, Јордан, Лилија, Маријола, Најден, Раја, Рајна, Станоја, Стојан, Стојча* (1964–1970); *Благој, Ботјо, Гојко, Златија, Златја, Јагода, Јасна, Јоана, Татијана, Трајко, Тројанка, Федја* (1957–1964). Те следва да бъдат транскрибирани или транслитерирани на български съгласно разгледаните по-горе правила и конкретни примери. Случаите, които трябва да добавим тук, са: когато *ј* се намира в началото или в средата на името пред гласната *у*, следва да се предаде на български с йотувано [*у*], напр. *Југослава*, както и случаите, в които *ј* се намира след съгласна и пред *о*, напр. *Ботјо*, когато на български мекостта на съгласната ще бъде предадена по следния начин: *Ботъо* (вж. ОПРБЕ/OPRBE 2012, 32).

4.2. Предаване на сръбското *љ* в имена на български език

Палаталната съгласна *љ*, която липсва в българската кирилица, ще бъде транскрибирана на български по различен начин в зависимост от мястото, на което се намира в името, и най-вече от обкръжението ѝ. Както посочва Л. Лашкова, „в българския език тази мекост не се означава по единен принцип или изобщо не се отбелязва“ (Лашкова/Lashkova 2005, 28). Така напр. ФИ *Велев* следва да бъде предадено на български като *Велев*, като се загуби мекостта, без значение дали е транскрибирано, или транслитерирано. Както се посочва в академичната граматика, при транскрипция на чужди имена „не трябва да се нарушават нормите на българския правопис и на българския книжовен

³² Както се посочва в *Официалния правописен речник на българския език*: „Двойните гласни се използват за отбелязване на два еднакви звука при свързването на две морфеми“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 30).

³³ Изброените имена ще представляват интерес на бъдещи изследвания по темата, както и тенденциите при избора на СИ на децата от българската общност в Сърбия.

изговор“ (ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 274). Сред най-допусканите грешки в този смисъл е „употреба на буквата [ъ] за означаване на мекост на съгласните пред [е] и [и]“ (ГрСБКЕ 1982, 274). В правописния речник също се отбелязва, че „мекостта на съгласните не се отбелязва пред гласните [е] и [и], както и в краесловие“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 32).

Когато съгласната *лъ* се намира пред гласните *а* и *у*, мекостта ѝ може и следва да бъде запазена: „Мекостта на съгласните се предава с *ь* (пред *о*), *я* (пред *а*), *ю* (пред *у*)“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 32). Някои от СИ, при които се среща *лъ*, са: *Велько* (и като *Велко*), *Желько*, *Лъиана*, *Рельа* (от 2008 г. насам); *Миъана*, *Миъан* (от периода 1988–1989); *Биъана*, *Драголюб*, *Лъубиша*, *Миролюб*, *Смиъана* (1973–1978); *Лъубен*, *Лъубинка*, *Лъупка*, *Лъупча*, *Миролюб* (1970–1973); *Коъа*, *Лъиъа* (1964–1970); *Билъана*, *Лъубислав*, *Славолюб* (1957–1964). Следвайки посочените правила за транскрипция на български език, съответно те следва да бъдат предадени като *Билиана*, *Велко*, *Драголюб*, *Желко*, *Лиляна*, *Любиша*, *Миляна*, *Милян*, *Миролюб*, *Реля*, *Смиляна* и под.

4.3. Предаване на сръбското *њ* в имена на български език

Подобен случай срещаме и при палаталната съгласна *њ* – предава се на български по различен начин в зависимост от мястото, на което се намира в името, и най-вече от обкръжението ѝ, като се спазват нормите на българския правопис. При транскрипция на български мекостта на тази съгласна ще бъде запазена, ако тя се намира пред *о*, *а* или *у*, или ще се загуби, в случай че тя се намира пред *е* и *и*. Съответно ФИ *Игњатов*, *Огњанов* ще бъдат транскрибирани на български *Игнятов*, *Огнянов*. Следните СИ от събрания корпус: *Ања*, *Вања*, *Вишња*, *Дуња*, *Миња*, *Немања*, *Огњан*, *Сања*, *Страхиња*, (от 2008 насам); *Тања* (1973–1978); *Сањица* (1970–1973), *Вишничка* (1957–1964) и под., следва да бъдат предадени на български *Аня*, *Ваня*, *Вишня*, *Дуня*, *Миня*, *Неманя*, *Огнян*, *Саня*, *Саница*, *Страхиня*, *Таня*, като умалителната форма на женското СИ *Вишна*, *Вишня*³⁴ се е запазило в българския му вариант *Вишничка*.

4.4. Предаване на имена, в които има уподобяване на съгласни

В имена, в които се среща уподобяване на съгласни, което за сръбския език е характерно не само за устната реч, а и за писмената, напр. *Бошков*, *Давитков*, съгласно правилата на транскрипцията те следва да бъдат предадени на български език като *Божков*, *Давидков*, като се „спазва морфологичният принцип при предаване на звучните и беззвучните съгласни в българския

³⁴ В Речника на Ст. Илчев се посочват два варианта на това име – *Вишна* (Трънско, Пловдив, Филиповци (Софийско)) и *Вишня* (Владая (Софийско), Вукан (Трънско)) (вж. у Илчев/Ichev 2012, 145). Не се посочва намереният от нас вариант на името.

език“ (Тилков, Бояджиев/Tilkov, Boyadzhiev 2013, 265). Това се потвърждава и от произхода на съответното ФИ, напр. ФИ *Божков* произхожда от умалителния вариант на *Божо*, *Божил* или *Богдан* – *Божко*, и се среща на различни места в страната (Илчев/Иchev 2012, 102), а ФИ *Давидков* произхожда от умалителната форма *Давидко* на мъжкото СИ *Давид* и е с разпространение Югозападна България и Монтана (Илчев/Иchev 2012, 201). В периодите, в които местните ФИ са изписвани на български език, такова уподобяване при писане няма, като за сръбския език правилото гласи: „Когато в една дума се намират две съгласни, различни по звучност, то първата се уподобява на втората и това по правило се показва при писане (срб-ски > српски, уч-беник > уцбеник и под., но председник)“ (ПСЕ/PSE 2010, 35). Ако при предаване на разглежданите ФИ приложим подхода на практическа транслитерация, тогава те следва да бъдат предадени като *Бошков*, *Давитков*. В случай че се обърнем обаче към правилата на сръбския правопис, ще видим, че има и изключения от правилото за уподобяване на съгласните по звучност (вж. повече в ПСЕ/PSE 2010, 36–38). Сред тези изключения са и някои СИ и ФИ, напр. в имената на мюсюлманите често липсва уподобяване (Едхем, Мидхаш, Субхија), но се приемат като правописно правилни формите с уподобяване (Етхем, Митхат, Супхија); в някои сръбски СИ също може да няма уподобяване „или за да се избегне отдалечаването от основната дума, или (напр. при ФИ) да се спази традицията: Подхум, Подхрастови, Подтекелија, Арадац – Арадца, Градац – Градца, Бругдац – Бругдца, Забрдац – Забрдца; с уподобяване или без него съществуват ФИ, които нямат характер на дублети, като Вугдраговић – Вукдраговић, Дапчевић – Дабчевић, Качић – Кадчић“ (вж. повече в ПСЕ/PSE 2010, 36–38). От всичко казано дотук става ясно, че дори и на сръбски разглежданите имена биха могли да се изписват като *Божков*, *Давидков* и че правописът в това отношение не е категоричен. От друга страна, на български те могат да бъдат изписани и като *Божков*, *Давидков*, и като *Бошков*, *Давитков* според правилата за транслитерацията (вж. ОПРБЕ/OPRBE 2012, 33).

4.5. Предаване на ђ в имена на български език

Специфичният за сръбската кирилица буквен знак *ђ* се появява в различни позиции както при ФИ, така и при СИ. Така той се среща в началото на ФИ пред гласна, напр. *Ђигов*, *Ђондев*, *Ђорев*, *Ђошев*, *Ђуров* и в началото на СИ, напр. *Ђина*, *Ђока*. Той може да се появи в средисловие, както и същевременно в началото и в средата на името, напр. *Анђелков*, *Ђерђинов*, *Ђорђев*, *Ранђелов*; *Анђела*, *Анђелина*, *Ђорђе*, *Ђурђа*, *Слађана*, *Срђан* и под.

В българския правописен речник не се посочват примери от сръбски за предаване на СИ от чужди езици чрез транскрипция, в които има палатални съгласни (вж. ОПРБЕ/OPRBE 2012, 32–33). Основните положения за предаване на мекостта при СИ, които са отбелязани в речника, са: „Мекостта на съгласните се предава с *ь* (пред *о*), *я* (пред *а*), *ю* (пред *у*)“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012,

32) и „Мекостта на съгласните не се отбелязва пред гласните [е] и [и], както и в краесловие“ (ОПРБЕ/OPRBE 2012, 32). В академичната граматика сред правилата за транскрипция една от грешките, които се изброяват, е и „употреба на *я* и *ю* след [ж, ч, ш, дж]“, като се отбелязва, че „българският книжовен изговор не допуска мекост на съгласните (без [г, к, х]) пред предни гласни [е] и [и], както не позволява и смекчаване на шушкарите съгласни [ж, ч, ш, дж]“ (ГрСБКЕ/GrSBKE 1982, 274–275).

Така напр. при ФИ и СИ, в които съгласната *ђ* се намира пред гласните *о*, *а* и *у*, мекостта на съгласната следва да бъде запазена, т.е. имена като *Ђорев* и *Ђуров* следва да бъдат транслитерирани като *Ђорев* и *Ђуров*, но същевременно те вече са навлезли в употреба и във вариантите без отбелязана мекост като *Джорев* и *Джуров*. Ако направим справка с речника на Ст. Илчев, за двете ФИ ще намерим двата варианта *Ђорев* (от югозападната форма на името *Георги* – *Ђоре*, разпространена в Софийско) и *Джорев* (от *Джоре*, западна форма на името *Джуро*) (Илчев/Иchev 2012, 197, 221), а за второто посочено ФИ – *Ђуров* (видоизменено от *Георги*, срещащо се на различни места в страната) и *Джуров* (образувало се от *Джура*, разновидност на *Джура*, среща се в Трявна) (Илчев/Иchev 2012, 199).

При ФИ *Ђигов* според посочените правила за транскрипция мекостта пред гласната *и* следва да не се отбелязва при предаване на български, съответно посоченото ФИ ще бъде предадено като *Гигов* или като *Джигов*. Обаче ако направим справка със събрания корпус преди 1920 г., ще срещнем често това ФИ, но само във варианта *Гигов*. Това ФИ и днес функционира като *Гигов*, но и като *Ђигов*. В речника на Илчев се посочват двата му варианта – *Гигов* (произхожда от *Гиго*, видоизменено от *Григор* и разпространено в Софийско) и *Джигов* (произхожда от турската дума за ‚голишарче, неоперено пиле‘ и е разпространено в Панагюрище) (Илчев/Иchev 2012, 173; 219).

Подобни колебания се срещат при всички ФИ и СИ, които съдържат сръбската палатална съгласна *ђ*. Трябва да се обърне особено внимание на имена, които под сръбско влияние са изместили българските варианти, характерни за антропонимичната система на българите в Цариград преди 1920 г. Така напр. едно от най-разпространените български мъжки СИ *Георги* в поново време е почти напълно изместено от сръбския вариант на името *Ђорђе*, а се среща и ФИ, образувано от сръбския вариант *Ђорђе*, което функционира успоредно с ФИ *Георгиев* в двата му варианта на сръбски – *Георѓијев* и *Георѓиев*. В конкретния случай според правилата за транскрипция името *Ђорђе* би следвало да бъде предадено със запазена мекост *Ђорге*, но често ще го срещнем предадено на български като *Джордже*.

Ето някои СИ от събрания корпус, в които се явява същото колебание: *Анђела*, *Анђелија*, *Анђелина*, *Ђина*, *Ђорђе*, *Ђурђа*, *Ђурђина*, *Нађа* (след 2008 г.); *Срђан* (1988–1989); *Анђелка*, *Ђокица*, *Слађана* (1973–1978); *Ђока*, *Слађан* (1964–1970); *Анђел* (1957–1964).

4.6. Предаване на сръбското ħ в имена на български език

Специфичният за сръбската кирилица знак *ħ* за отбелязване на една от палаталните сръбски съгласни се появява във ФИ *Ћиров*. Тъй като съгласно разгледаните правила за транскрипция на български език е и непредаването на мекост на съгласните пред предна гласна *и* (вж. по-горе), единствената възможност тук е името да бъде предадено като *Киров* независимо дали ще се транскрибира, или транслитерира. Трябва да се отбележи, че в събрания корпус двата варианта *Ћиров/Киров* функционират заедно.

4.7. Предаване на сръбското *p* в имена на български език

За разлика от българското *p* сръбското може да бъде носител на сричката (сричкотворно), което е отразено и в корпуса от събрани имена. Изписани съгласно сръбския правопис, те изглеждат по следния начин: *Гргов, Кръстев, Първанов* и под. Според правилата за транскрипция на Официалния правописен речник: „Съгласните [p] и [л] в позиция между съгласни в собствени имена от славянски езици се предават според правилото за групите -ър-/-ръ- и -ъл-/-лъ-“ (ОПРБЕ/ОПРВЕ 2012, 33). Това предполага те да бъдат транскрибирани като *Гъргов, Кръстев, Първанов*. По същия начин ще бъдат транскрибирани имена като *Крста, Крстина – Кръста, Кръстина*.

Интересен случай представлява мъжкото СИ *Срђан* и напоследък появилият се женски вариант *Срђана*. Освен сричкотворния сонор *p*, в това име се появява и палаталната съгласна *ħ* в позиция пред задна гласна *a*. В този случай, според правилата за транскрипция на правописния ни речник, мекостта следва да бъде предадена, т.е. името да бъде изписано с *-гя-*, като в България това чуждо име вече се е утвърдило като *Сърджан*, а се намира изписано и като *Сръджан*.

В мъжки СИ като *Александар, Димитар, Петар*, при които в краесловие срещаме *a* пред сонора *p*, може да се появи колебание при предаване на български. Така при транскрипция гласната *a* може да се предаде с *ъ*, за да се получат българските варианти на посочените имена *Александър, Димитър, Петър*, ако се схванат като имена на лица от български произход, но правописните справочници не ни задължават да го направим, съответно те могат да бъдат предадени и като *Александар, Димитар, Петар*. При транслитерация обаче те ще останат непроменени, т.е. предадени с гласната *a*. И тук е важно да се върнем към периодизацията от началото на това изследване, като посочим, че в периодите, в които имената на местните българи са изписвани на български език, са съществували само вариантите на имената с *ъ*.

5. Изводи

5.1. От направения анализ на екстралингвистичните аспекти на процесите в адаптацията на имената на българите в Цариград и предложената периодизация може да се направи изводът, че както върху други страни от

живота на българската общност в Сърбия, така и върху изписването на собствения и фамилията имена в църковните и гражданските регистри влияние са оказали историческите събития, довели до откъсването на Цариброд от територията на България и присъединяването му към КСХС/Югославия. Международната обстановка, отношенията между България и Сърбия от края на Първата световна война до наши дни, преминали през различни фази на влошаване и опити за подобряване, нормативната уредба на двете съседни държави, в които местното население е живяло – всичко това е повлияло и продължава да влияе върху именната система на местните българи. Предложената периодизация на СИ и ФИ на местните българи според действащата нормативна уредба в конкретен период и език на изписване е направена въз основа на събрания корпус от СИ и ФИ в Отдела по гражданско състояние в Цариброд. Приложените графики илюстрират част от процесите в адаптацията на разглежданите имена в различни исторически периоди. Предложената в изследването периодизация е работен модел, който предстои да бъде допълван в бъдеще.

5.2. За сръбския и българския език е характерно кирилското писмо, като двете кирилицы се отличават със своите особености, на първо място, по определени буквени знаци. Втората важна причина за колебание в предаването на имена от сръбски на български език са различните водещи правописни принципи в двата езика – фонетичният в сръбския и морфологичният в българския. Водещите правописни принципи в разглежданите езици са напълно противоположни, което е намерило своето отражение и в изписването на имената на българската общност в Сърбия.

5.3. От направения преглед и анализ на литературата по интересуващото ни предаване на имена от сръбски на български език става ясно, че в сръбския правопис се коментират основните особености при транскрипция на български имена на сръбски език, а в българския правописен речник проблемите при предаването на чуждите имена се разглеждат откъм особеностите на българския книжовен език, без да се говори поотделно за различни езици. Освен това за разлика от сръбския правопис, в който транслитерацията се свързва само с онези езици, които използват латиница, а за кирилските езици се прилага само транскрипция, в българския правописен речник и граматична литература няма такова ограничение, т.е. предвиждат се следните начини за предаване на СИ и ФИ от чужди езици на български: транскрипция, транслитерация, превод, в установена по традиция форма или чрез възпроизвеждане на оригиналната им графика. От съпоставката става ясно, че освен разликите в националните кирилицы и водещите правописни принципи, се прилагат и различни подходи към предаването на имена от чужди езици, използващи кирилското писмо.

5.4. В направения анализ се стига до извода, че в действащата нормативна уредба на Република Сърбия, в която е приет двойният модел в употребата на имената за националните малцинства, се посочва само, че успоредно с изписването им на сръбски език те могат да бъдат изписани и на езика на представителите на националното малцинство – съгласно право-

писните норми на този език. Това се отнася до всички малцинства в Република Сърбия, които от своя страна са носители на различни езици, използващи различни азбуки, с различни правописни принципи, което означава, че за всяко национално малцинство трябва да бъдат направени разработки от езиковеди с ясни препоръки за изписване на разглежданите имена, каквато разработка вече съществува за словашкото малцинство (Марич и кол./Maříćová et al. 2011). Тъй като в българския език начините за предаване на имената са повече от един, това означава, че може да се очаква непоследователност и хаотичност при предаването им на български език. От друга страна, ситуацията с имената на българското национално малцинство е особена и от гледна точка на това, че те не могат да бъдат разглеждани като чужди, особено когато става дума за ФИ. С анализа на конкретните примери се потвърждават предполагаемите колебания, които ще се явят при изписването им на български език, като се предлагат възможни варианти за решаването им. Предлаганите възможни решения и направените изводи се нуждаят от допълнителни и прецизни езиковедски изследвания.

6. Заключение

Като интегрална част от българския ономастикон и българското културно-историческо наследство антропонимната система на българите в Сърбия предлага богат материал за изследване, който все още не е напълно и всестранно проучен. Юридически въведената възможност за изписване на имената на българите в Сърбия съгласно българската правописна норма, както и практиките на предаването на собствени и фамилни имена при превод от сръбски на български език се нуждаят от по-подробни научни изследвания.

Събраният корпус от имена в бъдещи изследвания предстои да бъде проучван в различни аспекти (етимологичен, словообразователен, социолингвистичен и под.). Корпусът е с голяма практическа приложимост и като такъв може да бъде представен под формата на речник, като част от университетски курсове в страната и в чужбина, а резултатите от това изследване и от бъдещи проучвания могат да намерят приложение при допълването на информацията на правописните справочници и речници на българския и сръбския език, в изследванията по теория и практика на превода на славянските езици и др.

Литература

- Велев 2009:** Велев, В. *Западните покрайнини. България и Югославия (1919–1931)*. София: За буквите – О писменехъ, 2009.
- Георгиев 2018:** Георгиев, Е. *Културни Цариброд. Прилози за културну историју Димитровграда и историју Центра за културу Димитровград*. Димитровград: Центар за културу Димитровград, 2018.

- Гоцева 2019:** Гоцева М. *Царибродският периодичен печат 1889–1919*. София, 2019. <http://staricaribrod.org/wpcontent/uploads/2019/01/Caribrodskiat_periodichen_pечат_1889_1919_Maria_Gotzeva.pdf>.
- ГрСБКЕ 1982:** *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 1. *Фонетика*. Гл. ред. Д. Тилков. София: Издателство на БАН, 1983.
- Джурич 2014:** Ђурић, Вл. Лична имена припадника националних мањина и њихово службено признавање. – *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 2014, кн. 149, св. 4, 959–976.
- Илчев 2012:** Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София: Издателство „Изток-Запад“, 2012.
- Лашкова 2005:** Лашкова, Л. *Сърбо-хърватска граматика*. 2. доп. изд. София: ИК „Емас“, 2005.
- ОПРБЕ 2012:** *Официален правописен речник на българския език*. Ред. Мария Бунева. София: Издателство „Просвета“, 2012.
- Пипер, Клајн 2013:** Пипер, П., И. Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- ПСЕ 2010:** *Правопис српскога језика (измењено и допуњено издање)*. Гл. ред. Мато Пижурица. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Райчевски 2008:** Райчевски, Ст. *Царибродските българи*. София: Захарий Стоянов, 2008.
- Станойчић, Попович 2004:** Станойчић, Ж., Љ. Поповић. *Граматика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: ЗУНС, 2004.
- Тилков, Бояджиев 2013:** Тилков, Д., Т. Бояджиев. *Българска фонетика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Чолева-Димитрова 2018:** Чолева-Димитрова, А. *Местни и родови имена от Царибродско*. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“. София, 2018. (25.05.2019) <http://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2018/12/Avtoreferat_A5p.pdf>.
- Чолева-Димитрова 2019:** Чолева-Димитрова, А. *Местни и родови имена от Царибродско*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2019.
- Чолева-Димитрова 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена в Югозападна България. Изследване. Речник*. София – Москва: ПЕНСОФТ, 2002.
- Шчепанович, Давитков 2012:** Шћепановић, М., Ив. Давитков. Именослов села Смиловци (општина Димитровград) (1899-1915). – В: *Състояние и проблеми на българската ономастика. Актуални проблеми на ономастиката*. Т. 12. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2012, 439–460.

References

- Choleva-Dimitrova 2002:** Choleva-Dimitrova, A. *Selishtni imena v Yugozapadna Bulgaria. Izsledvane. Rechnik* [Names of Settlements in Southwestern Bulgaria. Research. Dictionary]. Sofia – Moskva: PENSOFT, 2002.
- Choleva-Dimitrova 2018:** Choleva-Dimitrova, A. *Mestni i rodovi imena ot Tsaribrodsko* [Local and Generic Names in the Tsaribrod Region]. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na nauchnata stepen „doktor na filologicheskite nauki“. Sofia, 2018. [25.05.2019] <http://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2018/12/Avtoreferat_A5p.pdf>.

- Choleva-Dimitrova 2019:** Choleva-Dimitrova, A. *Mestni i rodovi imena ot Tsaribrodsko* [Local and Generic Names in the Tsaribrod Region]. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 2019.
- Đurić 2014:** Đurić, Vl. Lična imena pripadnika nacionalnih manjina i njihovo službeno priznavanje [Personal names of national minority members and their official recognition]. – *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 2014, kn. 149, sv. 4, 959–976.
- Georgiev 2018:** Georgiev, E. *Kulturni Caribrod. Prilozi za kulturnu istoriju Dimitrovgrada i istoriju Centra za kulturu Dimitrovgrad* [Cultural Tsaribrod. Contributions to the Cultural History of Dimitrovgrad and the Dimitrovgrad Cultural Center]. Dimitrovgrad: Centar za kulturu Dimitrovgrad, 2018.
- Gotseva 2019:** Gotseva M. *Tsaribrodskiyat periodichen pechat 1889–1919* [Tsaribrod Periodical Press 1889–1919]. Sofia, 2019. <http://staricaribrod.org/wpcontent/uploads/2019/01/Caribrodskiat_periodichen_pechat_1889_1919_Maria_Gotzeva.pdf>.
- GrSBKE 1982:** *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T.1. Fonetika* [Grammar of the Modern Bulgarian Language. T. 1. Phonetics.]. Gl. red. D. Tilkov. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.
- Ilchev 2012:** Ilchev, St. *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite* [Dictionary of Bulgarian First and Last Names]. Sofia: Izdatelstvo „Iztok-Zapad“, 2012.
- Jončić 1962:** Jončić, K. *Nacionalne manjine u Jugoslaviji* [National Minorities in Yugoslavia]. Beograd: Savremena administracija, 1962.
- Lashkova 2005:** Lashkova, L. *Sarbo-harvatska gramatika. Vtoro dopalнено izdanie* [Serbo-Croatian Grammar. Second edition.]. Sofia: IK „Emas“, 2005.
- Marićová 2011:** Marićová, A., M. Týr, A. Makišová, Z. Týrová. *Transkripcia priezvisk Slovákov vo Vojvodine zo slovenčiny do srbčiny. Transkripcija prezimena Slovaka u Vojvodini sa slovačkog jezika na srpski* [Transcription of Slovakian Surnames in Vojvodina from Slovakian into Serbian]. Nový Sad: Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny, 2011.
- OPRBE 2012:** *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik* [Official Spelling Dictionary of the Bulgarian Language]. Red. Maria Buneva. Sofia: Izdatelstvo „Prosveta“, 2012.
- Piper, Klajn 2013:** Piper, P., I. Klajn. *Normativna gramatika srpskog jezika* [Normative Grammar of the Serbian Language]. Novi Sad: Matica srpska, 2013.
- PSE 2010:** *Pravopis srpskoga jezika (izmenjeno i dopunjeno izdanje)* [Serbian Spelling (Revised edition)]. Gl. red. Mato Pižurica. Novi Sad: Matica srpska, 2010.
- Raychevski 2008:** Raychevski, St. *Tsaribrodskite balgari* [The Tsaribrod Bulgarians]. Sofia: Zahariy Stoyanov, 2008.
- Stanojčić, Popović 2004:** Stanojčić, Ž., Lj. Popović. *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole* [Grammar of the Serbian Language. Student Textbook for I, II, III and IV Grades of High School]. Beograd: ZUNS, 2004.
- Stojković, Martić 1953:** Stojković, Lj., M. Martić. *Nacionalne manjine u Jugoslaviji* [National Minorities in Yugoslavia]. Beograd: Rad, 1953.
- Šćepanović, Davitkov 2012:** Šćepanović, M., Iv. Davitkov. *Imenoslov sela Smilovci (opština Dimitrovgrad) (1899–1915)* [Names of the Smilovtsi Settlement (Dimitrovgrad Municipality) (1899–1915)]. – V: *Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika. Aktualni problemi na onomastikata*. T. 12. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2012, 439–460.

Tilkov, Boyadzhiev 2013: Tilkov, D., T. Boyadzhiev. *Balgarska fonetika* [Bulgarian Phonetics]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013.

Velev 2009: Velev, V. *Zapadnite pokraynini. Balgaria i Yugoslavia (1919–1931)* [The Western Outlands. Bulgaria and Yugoslavia (1919–1931)]. Sofia: Za bukвите – O pismeneh, 2009.

Доц. д-р Ивана Давитков
Филологически факултет
Белградски университет
3 Студентски трг, Белград
11000 Србија
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs

Assoc. Prof. Ivana Davitkov, PhD
Faculty of Philology
University of Belgrade, Serbia
3 Studentski trg,
Belgrade 11000
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs